

MAHALLIY BYUDJET DAROMADLARINING TARKIBIY TUZILISHI

Raimov Shamshod Isomiddin o‘g‘li

Mirzo ulug‘bek nomidagi o‘zbekiston milliy universiteti iqtisodiyot fakulteti
magistranti, Toshkent soliq texnikumi ishlab chiqarish ta’limi ustasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mahalliy byudjetlar daromadlarining tarkibiy tuzilishini o‘rganish hamda byudjetlararo munosabatlarni samarali tashkil etish masalalari yoritilgan.

Tayanch iboralar: Mahalliy soliqlar, byudjet, soliq, daromad, xarajat, dotatsiya, byudjet, soliq, stavka.

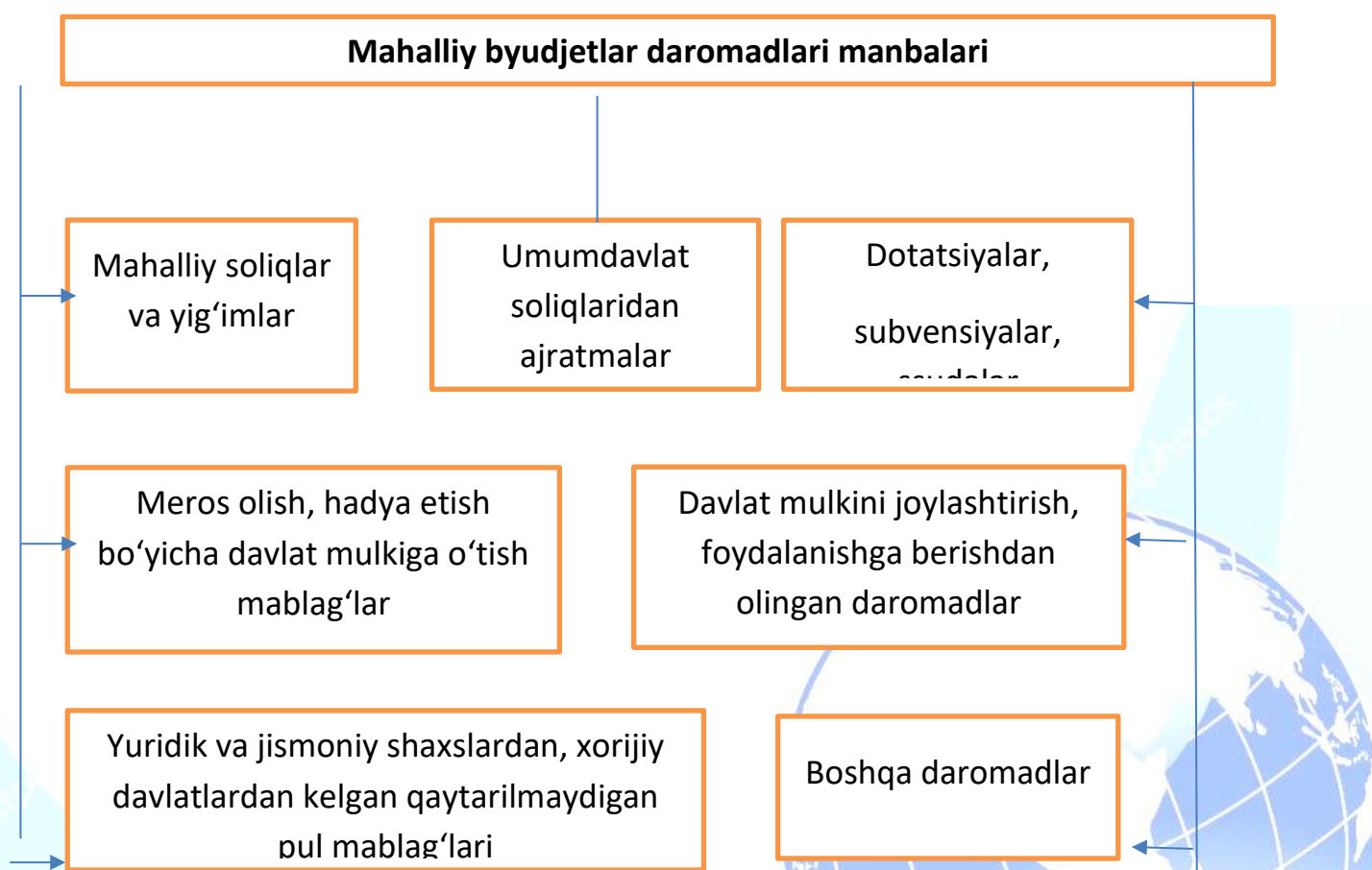
Kirish

O‘zbekiston Respublikasi mahalliy byudjetlari tomonidan xarajatlarni amalga oshirish uchun tegishli daromadlarga ega bo‘lishi kerak. Shuning uchun mahalliy byudjet daromadlarini shakllanishining amaldagi holati va ushbu jarayondagi daromad manbalarini ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, avvalambor, daromadlarning shakllanishiga e‘tibor berish lozim. Mahalliy byudjet daromadlarining manbalari tarkibi 1-rasmda ko‘rsatilgan.

Shunga muvofiq mahalliy byudjetlar daromadlari o‘z daromadlari (mahalliy soliqlar va yig‘imlar) va yuqori byudjetdan ajratiladigan ajratmalar (umumdavlat soliqlaridan ajratmalar, dotatsiyalar) hisobidan shakllanadi. Mahalliy byudjetlarning eng birinchi daromad manbai bo‘lib mahalliy soliqlar va yig‘imlar xizmat qiladi. Bu daromad turlari qonunchilikka asosan mahalliy byudjetlarga to‘liq biriktirilgan daromad manbai hisoblanadi[1].

Mahalliy soliqlar mahalliy byudjetlar tarkibida birinchi moliyaviy manba sifatida qaralsa ham, bu soliqlar mahalliy byudjetga biriktirilgan xarajatlarini moliyalashda etarli moliyaviy manba bo‘la olmaydi. Byudjet parametrlarini belgilash vaqtida umumdavlat soliqlaridan ajratmalar belgilanadi. Bu jarayon har yili byudjet

parametrlarini tasdiqlash paytida ishlab chiqiladi va Prezident qaroriga muvofiq belgilanadi va tasdiqlanadi. Umumdavlat soliqlaridan ajratmalar ulushi har yili mahalliy byudjetlarning o‘z daromadlarining tushumi hamda ular tomonidan amalga oshiriladigan xarajatlarning miqdoriga qarab o‘zgartirilib boriladi. Umumdavlat soliqlarining muhim xususiyati shundaki, respublika byudjetiga tushadigan soliqlardan mahalliy byudjetlarni boshqarib borish uchun ajratma sifatida tushishi mumkin. Agar kelgusi yili mahalliy byudjetlarning o‘z daromad manbalari (soliqlari) ko‘payib qolsa, umumdavlat soliqlaridan ajratma berishning hojati qolmaydi.

1-rasm. Mahalliy byudjet daromadlarining manbalari tarkibi

Umumdavlat va mahalliy soliqlar yagona mohiyatga ega bo‘lib, byudjetga to‘lanishi lozim bo‘lgan to‘lovdir. Shu bilan birga, umumdavlat soliqlarining ayrim turlari ham mahalliy byudjetlarni to‘ldirish manbai sifatida mahalliy byudjetlar ixtiyorida qoldirilishi mumkin.

Mahalliy byudjetlarning bu daromad turining o‘ziga xos tomonlari mavjud. yuqori byudjetlardan ajratiladigan subventsiya va dotatsiyalar boshqa daromad turlaridan farq qilib, bu daromad turlari yil boshida tasdiqlangan reja miqdorida olinadi, ya‘ni bu daromad turlariga yil davomida o‘zgartirishlar kiritilmaydi.

Dotatsiya uslublari mahalliy byudjetlarning respublika byudjetiga murojaat etish lozimligini bildirib, ularning hududlardagi boqimandalikni kuchaytiradi. Mahalliy soliqlarlarning byudjetga to‘liq tushishini tashkil qilish ularning zimmasidagi asosiy vazifa hisoblanadi. Respublikamiz iqtisodiyotida davom etayotgan iqtisodiy islohatlar davrida soliqlarni iqtisodiy barqarorligini ta‘minlovchi muhim vosita sifatida ularni doimiy isloh qilib borishni talab qiladi. Hozirgi kunda aholi daromadlarining salmoqli hissasi xususiy sektorda shakllanmoqda. Davlat tomonidan bu daromadlarni boshqarish imkoniyatlari cheklangan, bu daromadlarni ma‘muriy tarzda davlat xarajatlariga yo‘naltirish bozor iqtisodiyoti printsiplariga zid. Faqatgina soliqlar orqali aholi daromadlarini byudjet daromadlariga jalb qilish mumkin. Demak, Qoraqalpog‘iston Respublikasi byudjeti va mahalliy byudjetlarning daromadlari quyidagilar: mahalliy soliqlar, yig‘imlar va bojlar, qonunda ko‘zda tutilgan majburiy to‘lovlar va soliqsiz tushumlarni mahalliy byudjetga yo‘naltirish; qonun xujjatlari bilan mustaxkamlangan umumdavlat soliqlari, yig‘imlari va bojlar, bulardan tashqari umumdavlat tushumlari va majburiyatlarini mahalliy byudjetlarga yo‘naltirish; davlat pul mablag‘lari, mulklari bo‘yicha qonunlar asosida huquqlarni mahalliy byudjetlarga o‘tishi; yuqori byudjetlardan beriladigan dotatsiyalari, subventsiyalari va ssudalari; qaytarib bermaslik sharti bilan xorijiy davlatlardan tushgan pul mablag‘lari va qonunlarda ta‘qiqlanmagan boshqa daromadlar hisobiga shakllanadi.

Mahalliy byudjet daromadlari mahalliy va umumdavlat soliqlari hisobiga shakllanadi. Umumdavlat soliqlarining mahalliy byudjetlarga ajratiladigan qismi har yili qabul qilinadigan qonun va me‘yorlar asosida amalga oshiriladi.

Mahalliy soliqlar va soliqsiz daromadlar mahalliy byudjet xarajatlarini qoplash uchun etarli emas, mahalliy byudjet daromadlarining asosiy qismini boshqariladigan daromadlar hisobiga ta‘minlanadi. Bu soliqlar bo‘yicha ajratiladigan me‘yorlar soliqlar va hududlar bo‘yicha tabaqalashtirilgan bo‘ladi va har yili hukumat qarori

asosida qayta ko‘rib chiqiladi. O‘zbekistonda bu me‘yorlarning yildan-yilga oshib borishini kuzatishimiz mumkin. Buni mahalliy byudjet xarajatlarini shu hududdan tushadigan soliqlar hisobiga qoplash va yuqori byudjetlardan quyi byudjetlarga transfertlar hajmini kamaytirish zaruriyati bilan izohlashimiz mumkin. Me‘yorlarni aniqlashda umumdavlat va mahalliy soliq tushumlarining kutilayotgan rejasi, mahalliy byudjet xarajatlarining kutilayotgan minimumi hisobga olinadi. Bazi viloyatlarda bu me‘yorlar 100 foiz qilib belgilanadi, bunday soliqlar ko‘p tushadigan viloyatlarda mazkur me‘yorlar minimum darajada belgilanadi. Chunki, soliq bazasining yuqoriligi me‘yorlarni past belgilashga sabab bo‘ladi. Mahalliy byudjetlarning daromadlarini muctahkamlash borasida mahalliy hukumatning soliq undirish va soliq bazalarini kengaytirishga bo‘lgan qiziqishlarini rag‘batlantirishni oshirish, yani ortiqcha undirilgan soliqlarning mahalliy byudjetlarga tushadigan qismini oshirishni yo‘lga qo‘yish yaxshi samara beradi[2].

Mahalliy byudjetlarning daromadlarini mustahkamlash hozirgi byudjet islohatlarining asosiy yo‘nalishi hisoblanmoqda. Bu borada mulkni, yerni va tabiiy resurslarni soliqqa tortish asosiy rol o‘ynaydi. Keyingi samarali manba bo‘lib, jismoniy shaxslar daromad soliqlarini uzoq muddatga mahalliy byudjetlarga birlashtirib qo‘yish hisoblanadi.

Xulosa

Bugungi kunda davlat byudjetining salmoqli qismini soliqlar tashkil qilish bizga ma‘lum. Shu bilan birga soliqlarni byudjetga tushishiga ko‘ra guruhlanishi umumdavlat va mahalliy soliq va yig‘imlarga taqsimlangani mahalliy byudjetlarning daromadlarini shakllanishida mahalliy soliqlarning salmog‘i kamligi ularga birlashtirilgan daromadlar bilan balanslashtiriladi. Bugungi kunda soliq kodeksiga muvofiq mahalliy soliq va yig‘imlar quyidagilar:

- mol-mulk solig‘i;
- yer solig‘i;
- obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i;

- transport vositalariga benzin, dizel yoqilg‘isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq;
- ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlarni ko‘rsatish huquqi uchun yig‘im;
- yagona yer solig‘i

Iqtisodiyotni modyernizatsiyalash sharoitida soliqqa tortish tizimi hamda soliq siyosatining samarali ishlashi iqtisodiy siyosatning nechog‘lik mukammal yuritilishiga bevosita bog‘liq bo‘lib, iqtisodiyotning real sektorlarini rivojlantirishga turtki bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Aytish joizki, bugungi kunda bu borada qator chora -tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Byudjet Kodeksi”. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. 52 (I)-son, 2013 yil, 31 dekabr – 212 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni. 2017 yil 7 fevral.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. “O‘zbekiston”, 2014 y. -73 b.
4. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. Rasmiy nashr. – T.: “Adolat”, 2020. – 473 b.
5. O‘zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi: Rasmiy nashr -T.: “Adolat”, 2020. – 156 b.
6. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 25-dekabrda “2021-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining davlat byudjeti to‘g‘risida”gi O‘RQ-657-son Qonuni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Moliya organlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2847 sonli qarori. 2017 yil 18 mart.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 26 dekabrda “O‘zbekiston Respublikasining 2019 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari hamda 2020-2021 yillarga byudjet mo‘ljallari to‘g‘risida”gi 4086-sonli qarori.